

Hvorfor jobber så få alenemødre?

Sammenlignet med mødre som lever i parforhold, er det en dobbelt så høy andel alenemødre uten tilknytning til arbeidsmarkedet. Hva skyldes den lave yrkesdeltakelsen? Lavt utdanningsnivå kan være en forklaring. Tidligere forskning viser at alenemødre gjennomsnittlig har noe lavere utdanningsnivå enn gifte eller samboende mødre. En annen mulighet er en kombinasjon av lavt utdanningsnivå og ulik prioritering med hensyn til yrkesaktivitet. For alenemødre med lavtlønnede og ustabile yrker kan økonomiske overføringer til en viss grad kompensere for tapt arbeidsinntekt.

I dagens samfunn er det forholdsvis klare normer om at alle i arbeidsfør alder som kan ta et arbeid, skal arbeide. "Arbeidslinja" baserer seg på at arbeidsdyktige personer skal forsørge seg og sine ved eget inntektsgivende arbeid. Personer som av ulike grunner ikke kan eller ønsker å arbeide, blir utsatt for et press for å komme seg ut i arbeidslivet. For å utdype likheter og ulikheter med hensyn til yrkesdeltakelse mellom mødre som lever i par eller er enslige, blir det i denne artikkelen sett nærmere på økonomisk situasjon og andre forhold som kan avgjøre hvorvidt de jobber eller ikke.

Den økonomiske situasjonen for enslige forsørgere

Hvor mye en person har å leve for, avhenger i stor grad av livssituasjon, yrkesdeltakelse og rettigheter til overføringer. Enslige forsørgere skiller seg ut på disse tre punktene sammenlignet med foreldre som lever i parforhold. Først og fremst fordi de på grunn av sin sivilstatus har andre rettigheter til overføringer. I tabell 1 ser vi nærmere på inntektsforholdene til enslige forsørgere.

I 2001 hadde 88 prosent av de enslige forsørgerne yrkesinntekt. Gjennomsnittlig yrkesinntekt var på 192 000 kroner og utgjorde 61 prosent av den samlede inntekten. Ved siden av yrkesinntekt utgjør ulike overføringer den andre store inntektskilden til enslige forsørgere. I 2001 besto den samlede inntekten av 37 prosent overføringer med et gjennomsnitt på 116 600 kroner. Den viktigste enkeltoverføringen er pensjoner fra folketrygden – hovedsakelig overgangsstønad – som utgjorde 11 prosent av samlet inntekt. Totalt var det 46 prosent av de enslige forsørgerne som mottok pensjoner fra folketrygden. De langt fleste enslige forsørgere mottar underholdsbidrag fra barenfaren, eller bidragsforskudd fra det offentlige. Mottatte underholdsbidrag utgjorde 8 prosent av samlet inntekt i 2001. Andre skattepliktige overføringer som tjenestepensjon og arbeidsledighetstrygd har kun en marginal inntektsmessig betydning for denne gruppen av barnefamilier.

Av andre – skattefrie – overføringer som også utgjør en viktig del av de enslige forsørgeres inntekter, kan nevnes barnetrygd som gjennomsnittlig er på 29 400 kroner, eller 9 prosent av samlet inntekt. Det er forholdsvis mange enslige forsørgere som også mottar andre typer skattefrie overføringer, men disse utgjør en relativt liten andel av den samlede inntekten. Det har blitt mer vanlig at enslige forsørgere mottar bostøtte. Om lag 18 prosent

Elisabeth Ugreninov

Datagrunnlag

Datagrunnlaget er hovedsakelig levekårsundersøkelsene 2000 og 2001 både tverrsnitts- og panelundersøkelsene. Totalt er det 2 660 mødre i disse utvalgene, hvorav 2 233 er gifte eller samboende, og 427 er alenemødre. Alenemødre er definert som mødre boende i husholdninger med biologiske barn eller adoptivbarn under 20 år og som ikke lever i et parforhold. Under beskrivelse av den økonomiske situasjonen for enslige forsørgere brukes imidlertid data fra Statistisk sentralbyrås inntektsstatistikk for personer og familier. Her ser vi på enslige forsørgere som er definert ut fra hvem som mottar utvidet barnetrygd, og omfatter derfor også de ca. 10 prosent av enslige forsørgere som er menn.

Elisabeth Ugreninov er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk (elisabeth.ugreninov@ssb.no).

Inntekter	I alt	Andel av samlet inntekt	Andel som mottar
Yrkesinntekt	192 000	61	88
Totale overføringer	116 600	37	100
Av dette			
Skattepliktige overføringer	64 200	20	90
Pensjoner fra folketrygden	34 600	11	46
Tjenestepensjon m.m	2 800	1	7
Arbeidsledighetsstrygd	3 100	1	9
Mottatte bidrag	23 700	8	83
Skattefrie overføringer	52 400	17	100
Barnetrygd	29 400	9	100
Bostøtte	3 200	1	18
Stipend	3 100	1	20
Sosialhjelp	4 700	1	17
Grunn og hjelpestønad	2 100	1	9
Kontantstøtte	2 500	1	11
Engangsstønad ved fødsel	500	0	2
Andre overføringer	6 800	2	40
Inntekt etter skatt	262 400		

Kilde: Inntektsstatistikk, personer og familier 2001.

mottok en slik støtte i 2001, men gjennomsnittlig utgjør denne stønaden kun 1 prosent av samlet inntekt.

Det har lenge vært en overrepresentasjon av sosialhjelpsmottakere blant enslige forsørgere. I 2001 mottok 17 prosent av eneforsørgerne en slik form for økonomisk støtte. Men det er store forskjeller i sosialhjelpsbruk i denne gruppen av barnefamilier. Det er mer vanlig at enslige mødre mottar sosialhjelp enn enslige fedre. Andelen kvinnelige eneforsørgere med en slik form for økonomisk støtte har likevel blitt betydelig redusert de siste årene. Tidligere studier viser også at enslige forsørgere med yngre barn (0-3 år) og mange barn, oftere mottar økonomisk sosialhjelp enn andre grupper av eneforsørgere. Den kanskje viktigste årsaken til ulikheter i sosialhjelpsbruk blant eneforsørgere,

er likevel grad av tilknytning til arbeidsmarkedet (Andersen mfl. 2002).

Yrkesaktivitet	Alenemødre	Andre mødre
Ingen tilknytning ..	22	13
Svak tilknytning	10	8
Tilknyttet	68	79

Kilde: Levekårsundersøkelsene tverrsnitt 2000 og 2001 og paneldata 2000 og 2001.

Fire av ti eneforsørgere mottar "andre overføringer" (tabell 1). Disse andre overføringene utgjør hovedsakelig stønad til barnepass og utdanningsstønad. Men disse stønadene utgjør bare 2 prosent av den samlede inntekten.

Hvis vi sammenligner gjennomsnittlig inntekt etter skatt for enslige forsørgere med par med barn under 18 år, er forskjellene forholdsvis store. Den samlede inntekten etter skatt for enslige forsørgere er på 262 400 kroner, mens tilsvarende for gifte eller samboende foreldre er rundt 500 000 kroner (Statistisk sentralbyrå 2003:a). Det er ikke justert for antall personer i familien, men likevel viser resultatene at enslige forsørgere har relativt mye mindre å leve for. Imidlertid er det også flere enslige forsørgere som kan defineres som fattige. Tidligere studier viser at om lag 5 prosent av de enslige forsørgerne lever under fattigdomsgrensen¹ mens tilsvarende andel for gifte eller samboende foreldre er 2 prosent (Statistisk sentralbyrå 2003:b). En kilde til ulikhet ligger helt klart i at foreldre som lever i parforhold som oftest har en ekstra inntekt å bidra med. Selv om enslige forsørgere har krav på flere overføringer, vil ikke dette utjevne "tapet" av en ekstra inntekt.

Færre yrkesaktive alenemødre

Yrkesdeltakelse blir ofte sett på som en kilde til økt levestandard og en vei ut av fattigdom. Resultatene fra tabell 1 viser at det var mange enslige forsørgere som mottok yrkesinntekt i 2001, men sier lite om graden av yrkestilknytning for alenemødre. For å måle tilknytningen til arbeidsmarkedet, brukes yrkesinntekten fra levekårsundersøkelsene i 2000 og 2001. Summen av lønnsinntekt og netto næringsinntekt danner grunnlaget for yrkesinntekten. Målet for tilknytningen til arbeidsmarkedet har tre kategorier: *Ingen tilknytning* består av personer med en yrkesinntekt lavere enn halvparten av folketrygdens grunnbeløp (G)², *svak tilknytning* er de med yrkesinntekt fra og med 0,5 G og opp til folketrygdens minstepensjon³ til alders- og uføre-

pensjonister, *tilknyttet* består av personer med yrkesinntekt høyere enn folketrygdens minsteytelse til alders- og uførepensjonister.

Resultatene viser at det er klare forskjeller mellom alenemødre og andre mødre. Det er nesten dobbelt så mange alenemødre uten noen tilknytning til arbeidsmarkedet. Hele 22 prosent av alenemødrene er uten yrkesdeltakelse, mens tilsvarende for andre mødre er 13 prosent. Derimot finnes så å si ingen forskjeller mellom mødre når det gjelder en svak tilknytning, mens det er 10 prosent færre alenemødre som er tilknyttet arbeidsmarkedet.

Lavt utdanningsnivå gir lav yrkesdeltakelse

I tabell 3 tas det hensyn til utdanningsnivå som antas å ha betydning for yrkesdeltakelse og inntekt. Utdanning vil ofte fungere som en viktig inngangsport til deler av arbeidslivet som krever formell kompetanse og dernest også har betydning for inntektsnivået. Situasjonen blir noe forenklet: Yrkesdeltakelse deles inn i svak eller ingen tilknytning og tilknyttet, og høyeste fullførte utdanningsnivå deles inn i videregående skole eller lavere, og høyere utdanning.

Resultatene viser helt klart at utdanningsnivået har betydning for yrkesdeltakelsen. Alenemødre med videregående skole eller lavere utdanning har forholdsvis mye lavere yrkesdeltakelse enn alenemødre med høyere utdanning. Andelen med ingen eller svak yrkestilknytning er henholdsvis 37 og 18 prosent. Tilsvarende forskjeller finnes også for gifte eller samboende mødre. For de med videregående skole eller lavere utdanning er det 27 prosent med lav yrkesaktivitet, mens andelen er 11 prosent for de med høyere utdanning.

For ellers likt utdanningsnivå viser det seg imidlertid at alenemødre likevel kommer dårligere ut enn andre mødre. Blant mødre med videregående skole eller lavere utdanning er det 37 prosent av alenemødrene som har lav yrkesdeltakelse, sammenlignet med 27 prosent hos gifte eller samboende mødre. For mødre med høyere utdanning er det også flere alenemødre med lav yrkesdeltakelse enn gifte eller samboende mødre, hvor forskjellene er nesten like store som mødre med lavere utdanning.

Kort oppsummert viser resultatene at alenemødre er fattigere, får oftere sosialhjelp og jobber mindre. Men kan de karakteriseres som en homogen gruppe? Svaret er helt klart nei. Det er viktig å få frem at "elendighetsperspektivet" skyldes flere forhold enn bare det å være alenemor. I større grad bør det fokuseres på de grunnleggende årsakene til lav yrkesinntekt som igjen fører til større avhengighet av overføringer og i verste fall ender med fattigdom. Alenemødre kan ikke karakteriseres som én gruppe, men må sees som en sosial gruppe med stor spredning innenfor flere områder.

Hvor forskjellige er de?

For å få frem variasjonen i yrkesinntekt og gi et mer nyansert bilde av mødre og hvilke forhold som kan påvirke yrkesinntekten, brukes en multivariat regresjonsanalyse.

Tabell 3. Andel med ingen eller svak yrkestilknytning for alenemødre og andre mødre, etter utdanning

Utdanningsnivå	Alenemødre	Andre mødre
Videregående skole eller lavere utdanning	37	27
Høyere utdanning	18	11

Kilde: Levekårsundersøkelsene tverrsnitt 2000 og 2001 og paneldata 2000 og 2001.

Regresjonsanalyse

Formålet med en regresjonsanalyse er å undersøke hvorvidt og i hvilken grad én eller flere variabler (uavhengige variabler) er årsak(er) til den variabelen vi ønsker å studere nærmere (avhengig variabel). I tillegg til å konstatere graden av samsvar, ser vi også på hvilke verdier på den avhengige variabelen som vanligvis forekommer for ulike verdier på de uavhengige variablene. En regresjonsanalyse beskriver altså hvordan den gjennomsnittlige verdien på den avhengige variabelen øker eller minsker med variasjoner i de uavhengige variablene. Referansegruppen i regresjonsanalysen viser til personer som skårer null på alle de uavhengige variablene. Målet på regresjonsmodellens forklaringskraft uttrykkes ved justert R^2 som beskriver hvor stor andel av variasjonen i den avhengige variabelen som «forklares» av de uavhengige variablene.

Tabell 4. Regresjonsanalyse. Effekten av ulike forhold på yrkesinntekten

Forklaringsvariabel	Parameterestimat
Referansegruppe	196 100 ***
Alenemor	- 13 200 **
Aldersgruppe	
16-24 år	- 73 200 ***
25-34 år	- 31 500 ***
Mors alder ved første- fødte	
16-24 år	- 18 600 ***
35 år +	- 20 300 ***
Bosted	
Utenfor Oslo og Akershus	20 300 ***
Antall barn i alders- gruppen	
0-6 år	- 22 200 ***
7-19 år	- 8 500 ***
20 år +	- 4 800 *
Utdanning	
Obligatorisk, eller mindre	- 35 200 ***
Høyere	73 600 ***
Justert R ²	0.18
* ikke signifikant. ** signifikant på 95 prosentnivå. *** signifikant på 99 prosentnivå. Kilde: Levekårsundersøkelsene tverrsnitt 2000 og 2001 og paneldata 2000 og 2001.	

Resultatene fra regresjonsanalysen viser helt klart at betydningen av å være alenemor reduseres kraftig når vi tar hensyn til andre forhold, hvor utdanning viser seg å være den viktigste enkeltfaktoren. Når en tar hensyn til en rekke forhold som skiller alenemødre fra andre mødre, herunder utdanning, tjener en alenemor gjennomsnittlig 13 200 kroner mindre enn en gift eller samboende mor i motsetning til i underkant av 20 000 kroner i tabell 2. Som en følge av at utdanning ble tatt med i analysen, steg også forklaringskraften betraktelig samtidig med at sammenhengen mellom det å være alenemor og yrkesinntekt ble svekket.

Hvis vi tar utgangspunkt i en mor med obligatorisk eller lavere utdanning og sammenligner med en mor med høyere utdanning er forskjellen i yrkesinntekt 108 800 kroner. Gevinsten ved å gå fra videregående skole til høyere utdanning er mer enn dobbelt så stor som gevinsten ved å gå fra obligatorisk utdanning til videregående skolenivå. Det er viktig å merke seg at forskjellene i yrkesinntekt, som skyldes utdanning, er uavhengig av om man er alenemor eller ikke.

Alder ved intervju tidspunkt er også av større betydning for yrkesinntekten enn effekten av å være alenemor. Sammenlignet med personer i alderen 35 år eller eldre har personer under 25 år en yrkesinntekt som er 73 200 kroner lavere og personer i alderen 25 til 34 år en yrkesinntekt som er 31 500 kroner lavere. Effekten av å være ung er faktisk mer enn fem ganger effekten av det å være alenemor.

Mors alder ved førstefødtes fødsel har også betydning for yrkesinntekten. En mor som fikk sitt første barn før hun var 25 år, har en yrkesinntekt som er 18 600 kroner lavere enn en mor som var mellom 25 og 34 år når første barn ble født. Mødre som er 35 år eller eldre ved førstefødtes fødsel, har også lavere inntekt enn sammenligningsgruppen. Dette skyldes mest sannsynlig at de har små barn ved intervju tidspunktet og av den grunn har en lav yrkesaktivitet, og ikke at høy alder ved førstefødtes fødsel i seg selv gir lavere yrkesinntekt. Utdanningsnivået påvirkes også av mors alder ved førstefødtes fødsel. Det er en tendens til at mødre som fikk barn i ung alder, har lavere utdanningsnivå enn mødre som var eldre da de fikk sitt første barn.

Alderen til barnet har også betydning for mødrenes yrkesinntekt hvor mødre med barn i aldersgruppen null til seks år har lavest yrkesinntekt. En gift eller samboende mor med ett barn i aldersgruppen null til seks år har en yrkesinntekt på 173 900 kroner, mens en gift eller samboende mor med ett barn i aldersgruppen syv til 19 år har en yrkesinntekt på 187 600 kroner.

På lik linje med de fleste andre variablene er effekten av bosted på yrkesinntekten også større enn det å være alenemor. Mødre som bor utenfor Oslo og Akershus har en gjennomsnittlig yrkesinntekt som er 20 300 kroner høyere enn mødre som bor i Oslo og Akershus.

Forskjeller er påvist, men hvordan kan de forklares?

Analysen tyder på at forskjellene med hensyn på yrkesinntekt og yrkesaktivitet mellom alenemødre og andre mødre kan forklares ved hjelp av ulike mekanismer.

En mulig forklaring er at alenemødre er en selektert gruppe som på grunn av individuelle forhold stiller svakere på arbeidsmarkedet. Det er blant annet en tendens til at alenemødre har noe lavere utdanning, er noe yngre ved intervju og var noe yngre da de fikk sitt første barn enn andre mødre. Selve livssituasjonen som alenemor kan også føre til at mange har mindre yrkeserfaring. Dette er forhold som gjør at de er en mindre ettertraktet gruppe på arbeidsmarkedet som kan føre til ustabile og dårlig betalte jobber som preges av "sist inn og først ut"-prinsippet. Mest sannsynlig ville disse personene også kommet dårlig ut uavhengig av rollen som alenemor.

Vi fant også at yrkesaktiviteten er lavere for alenemødre enn andre mødre selv for likt utdanningsnivå. Dette betyr at forskjellene i yrkesaktivitet i liten grad kan forklares ut fra at alenemødre er en selektert gruppe. Mest sannsynlig skyldes forskjellene i yrkesaktiviteten en kombinasjon av individuelle forhold og ytre rammebetingelser. Tilknytningen til arbeidsmarkedet bestemmes av mulighetene til å få arbeid samt mulighetene til alternative inntektskilder og gjøremål, og kanskje det viktigste, individuelle preferanser for arbeid (Halvorsen 1994). Selv om ideologiske grunner tilsier at alle som er arbeidsdyktige bør ha en jobb, er ikke alltid realiteten slik. Vi kan ikke se bort fra at noen foretrekker andre tilpasninger enn yrkesdeltakelse selv om mulighetene for jobb eksisterer.

Yrkesaktive alenemødre vil også være i en spesiell livssituasjon som preges av mindre tid til hjemmet enn gifte eller samboende mødre. For mange alenemødre kan forholdet mellom plikter og rettigheter bli konfliktyllet. Ut fra samfunnets idealbilde på en god mor skal de være både fulltidsarbeidende og omsorgsfulle. Døgnet kan rett og slett ha for få timer til dette. Spesielt vil en kombinasjon av lav utdanning og arbeidspress hjemme kunne gi lavtlønnede jobber som er kjedelige og rutinemessige. Disse jobbene kan igjen øke tilbøyeligheten til å benytte seg av alternative inntektskilder. Det forholdsvis sjenerøse trygde- og stønadssystemet kan føre til at fallhøyden ved å leve på trygd er svært liten hvis mulighetene for en interessant jobb med god lønn ikke er til stede. For noen alenemødre vil økt yrkesaktivitet "koste mer enn det smaker".

Etterspørselen i arbeidsmarkedet er ytre forhold som kan påvirke alenemødres yrkesaktivitet. Kjeldstad og Rønsen (2002) fant i sitt studium at enslige forsørgere hadde større problemer med å komme seg inn på arbeidsmarkedet enn gifte eller samboende foreldre. Dette kan tyde på en diskriminering fra arbeidsgiver. De alenemødrene som befinner seg i denne situasjonen kan komme inn i en negativ runddans som det er vanskelig å komme ut av og hvor løsningen er å livnære seg på trygd.

Selv om fokus har vært å vise forskjeller mellom alenemødre og andre mødre, er det også viktig å poengtere at ulikhetene ikke behøver å være så store. Lav yrkesdeltakelse, og dernest behovet for økonomiske støtteordninger, avhenger i stor grad av andre forhold enn rollen som alenemor. Tidligere forskning viser også at alenemødre som først kommer seg inn på arbeidsmarkedet, ikke har større problemer enn andre mødre ved lavkonjunktur (Kjeldstad og Rønsen 2003). Hvis andre forhold ellers er like, vil yrkesaktive alenemødre ha omtrent samme inntekt som andre mødre. En forskjell vi imidlertid ikke kommer utenom, er forskjellene i husholdningsinntekten. Selv om en alenemor har like høy yrkesinntekt som andre mødre, og får mer økonomisk støtte, vil husholdningsinntekten bli lavere fordi det ikke finnes en ekstra inntekt som bidrar til husholdningen.

¹ Fattigdomsgrensen defineres som halvparten av medianinntekten til husholdningene. Husholdningsinntekten er beregnet ved å gi første voksne person vekten 1, andre voksne (eldre enn 16 år) vekten 0,5 hver, mens hvert barn mellom 0–16 år får vekten 0,3.

² Grunnbeløpet i folketrygden var på 50 603 i 2001.

³ Minstepensjonen for alders og uførepensjonister var på 90 744 i 2001.

Referanser

Andersen A. S., E. Birkeland, J. Epland og M. I. Kirkeberg (red.) (2002): Økonomi og levekår for ulike grupper trygdemottakere, 2001, *Rapporter 2002/20*, Statistisk sentralbyrå.

Halvorsen, K. (1994): *Virker velferdsstaten?: Arbeidsmarginalisering og levekår*. Høgskolen i Oslo.

Kjeldstad, R og M. Rønsen (2002): Enslige foreldre på arbeidsmarkedet 1980-1999. En sammenlikning med gifte mødre og fedre, *Statistiske analyser 49*, Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstad, R og M. Rønsen (2003): «Lav sysselsetting blant enslige forsørgere: Arbeidsvegving eller utestenging?» *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 1/2003, årgang 20, 37-43, Institutt for samfunnsforskning.

Statistisk sentralbyrå (2003a): Inntektsstatistikk for personer og familier, 2001. Økt arbeidsinntekt – redusert folketrygd for enslige forsørgere (<http://www.ssb.no/emner/05/01/inntpf/>).

Statistisk sentralbyrå (2003b): Inntektsstatistikk. Inntektsindikatorer for ulike grupper, 1996-2001.

Vanskeligere økonomi for langtidsledige (<http://www.ssb.no/emner/05/01/inntind/>).